

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СФЕРІ АГРОСТРАХУВАННЯ

О.В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olen@gmail.com

С.І. МАРЧЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: marchenko_svet@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правових засад діяльності саморегулівних організацій у сфері агрострахування в Україні. Визначено, що стимулювання створення та функціонування саморегулівних організацій у сільському господарстві має на меті оптимальне поєднання ринкових механізмів та ефективної регулятивної функції держави в рамках дерегулювання підприємницької діяльності та відповідає Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. У статті представлено результати аналізу правового регулювання діяльності Аграрного страхового пулу – єдиного об'єднання страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Виокремлено юридичні ознаки Аграрного страхового пулу, охарактеризовано основні принципи, функції та особливості його правового статусу.

На підставі аналізу законодавства та практики діяльності Аграрного страхового пулу акцентовано увагу на проблемних питаннях правового регулювання діяльності Аграрного страхового пулу та запропоновано шляхи вдосконалення законодавства України у досліджуваній сфері.

Ключові слова: саморегулівні організації, сільськогосподарський товаровиробник, сільське господарство, сільськогосподарська продукція, Аграрний страховий Пул, аграрні ризики, страхування з державною підтримкою, договір страхування

Актуальність.

Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схваленою розпорядженням КМУ від 15 грудня 2015 р. № 1437, передбачено

стимулювання створення та функціонування саморегулівних організацій в агропромисловому комплексі з метою забезпечення організаційно-економічних умов для ефективного та соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки. Створення системної

і цілісної правової основи, що забезпечить ефективне функціонування саморегулювальних організацій, належить до пріоритетних напрямків реформування у сфері розвитку підприємництва в Україні адже передбачає оптимальне поєднання ринкових механізмів та ефективної регулятивної функції держави в рамках дерегулювання підприємницької діяльності. Наразі в Україні відсутнє законодавство, яке б визначало єдині підходи до саморегулювання, відсутній системний і комплексний порядок утворення та діяльності саморегулювальних організацій, не визначено мети та цілей здійснення саморегулювання, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичною базою дослідження стали праці ряду вітчизняних фахівців у галузі аграрного, земельного та екологічного права, зокрема І.В. Горіславської, Х.А. Григор'євої, В.М. Єрмоленка, А.М. Земко, Т.О. Коваленко, Т.В. Курман, А.М. Статівки, В.Ю. Уркевича.

Мета цієї статті полягає у проведеному науково-теоретичному аналізі законодавства, яким регулюється діяльність саморегулювальних організацій у сфері агрострахування. Окрема увага приділяється аналізу правового регулювання діяльності Аграрного страхового пулу.

Результати.

Відповідно до Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, схваленої розпорядженням КМУ від 10 травня 2018 р. № 308-р. закріплено норму щодо утворення саморегулювальних організацій відповідно до законів, що ре-

гулюють окремі сфери господарської або професійної діяльності. До таких сфер належить і агрострахування.

Аграрний бізнес є одним з найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Це зумовлено сезонністю сільськогосподарського виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, особливостями використання живих організмів у рослинництві і тваринництві, змінами кон'юнктури зовнішніх ринків аграрної продукції, сезонними ціновими коливаннями на сільськогосподарську продукцію та іншими чинниками. Дієвим механізмом мінімізації таких ризиків, відшкодування вартості втраченої сільськогосподарської продукції та механізмом захисту інтересів суб'єктів агробізнесу є страхування, яке поширене в багатьох країнах світу (Клеріні, 2017: 1). На жаль, в Україні такий вид страхування не є поширеним. Згідно із статистичними даними в Україні застраховано лише трохи більше 5 % земель сільськогосподарського призначення. Для порівняння – в США, який є лідером у агрострахуванні, 90 % господарств застраховані (Ковальчук, 2019). Насамперед, це пов'язано із відсутністю вільних обігових коштів у сільськогосподарських товаровиробників, які вони можуть витратити на сплату страхових премій страховикам, низьким рівнем довіри до страховиків та недосконалістю законодавства у цій сфері. Світовий досвід свідчить, що ефективний розвиток страхового ринку можливий за умови врахування принципу оптимальності державного регулювання, тобто держава регулює діяльність учасників ринку лише у випадках, коли це абсолютно необхідно, а в інших – вона делегує частину своїх повноважень професійним учасникам ринку, які

об'єднуються у саморегульну організацію. Кабінетом Міністрів України у 2015 р. розроблено проект Закону «Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки України» (Проект закону, 2015) відповідно до якого саморегульна організація – юридична особа, яка є добровільним об'єднанням суб'єктів господарської та/або професійної діяльності, визнана державою в особі центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику. Основними засадами саморегулювання в аграрному секторі України є збалансування державного та громадського регулювання аграрним сектором економіки; рівноправність саморегулювальних організацій в різних сферах діяльності; захист інтересів членів (учасників) саморегулювальних організацій; неможливість узурпації контролю над саморегулювальними організаціями; неможливість зловживань саморегулювальними організаціями щодо учасників (членів) та у відповідній сфері діяльності; державного захисту та підтримки дій саморегулювальних організацій, вчинених ними в межах відповідного законодавства

Для реалізації принципу саморегулювання законодавством передбачається створення національних асоціацій страховиків та страхових посередників. Відповідно до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі – Нацкомфінпослуг) від 21 серпня 2008 р. № 1000 саморегульна організація страховиків – об'єднання, якому за рішенням Нацкомфінпослуг делеговано окремі повноваження та інформація про яке внесена до реєстру саморегулювальних організацій фінансових установ.

За видами координації діяльності

об'єднання страховиків можна класифікувати на загальні, повноваження яких поширюється на всю діяльність учасників аграрного страхового ринку, та спеціалізовані – які здійснюють діяльність за конкретним видом страхування. Починаючи з 2001 року на ринку сільськогосподарського страхування в Україні створено такі об'єднання страховиків, як Асоціація страховиків в аграрному секторі економіки України (2001), Український сільськогосподарський страховий пул (2003), Український пул перестрахування сільськогосподарських ризиків (2003), Аграрне страхове бюро (2011), Аграрний страховий пул (2012) (Шолойко, 2017: 21).

Згідно з Законом України від 7 березня 1996 р. «Про страхування» страховики, які мають ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, зобов'язані утворити Аграрний страховий пул (далі – ПУЛ), що є юридичною особою та утримується за рахунок коштів страховиків, його члени діють на умовах співстрахування, що підвищує гарантії виконання зобов'язань страховими компаніями перед сільгоспвиробниками у разі отримання останніми збитків (ч. 6 ст. 13). Тобто, ПУЛ належить до спеціалізованих об'єднань страховиків, участь у якому є необхідною умовою здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Однак, як зазначається в спеціальній літературі, через відсутність значної підтримки, фактично, на сьогодні ми маємо ПУЛ, який не працює (Петренко, 2015).

ПУЛ є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування відповідно до Закону України від 9 лютого 2012 р. «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Як зазначає І.В. Горіславська, і в зарубіжних країнах іс-

нують об'єднання страховиків, подібні Аграрному страховому пулу, зокрема, іспанський «Агросегуро», турецький ТАРСІМ, російський Національний союз агростраховиків та ін. (Горіславська, 2013: 83).

ПУЛ є юридичною особою, неприбутковою організацією, яка діє на підставі Статуту. Його діяльність фінансується за рахунок членів (п. 5, п. 6 ст. 16 вищевказаного Закону).

Членом об'єднання може бути страховик, що відповідає вимогам Закону України «Про страхування», отримав відповідну ліцензію і відповідає вимогам, визначеним національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, разом із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику (Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України (далі – Мінекономрозвитку), щодо участі страхових компаній у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою (п. 7 ст. 16). На практиці, вищевказані вимоги затверджені розпорядженням Нацкомфінпослуг від 9 жовтня 2012 р. № 1671. Згідно з цим нормативно-правовим актом, страхова компанія (страховик) може здійснювати страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, якщо, зокрема: має досвід здійснення майнового страхування протягом двох останніх років; має кваліфікований персонал; вартість чистих активів страхової компанії (страховика) після закінчення другого та кожного наступного фінансового року має бути не меншою, ніж розмір зареєстрованого статутного капіталу цієї фінансової установи; забезпечує можливість страхувальника повідомляти страхову компанію (страховика) про події, які мають ознаки страхового випадку, та отри-

мувати первинну інформацію щодо порядку врегулювання збитків; на останню звітну дату, що передуює набуттю членства в ПУЛі, страхова компанія (страховик) зобов'язана(ий) мати перевищення фактичного запасу платоспроможності (нетто-активів) над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності не менше ніж на 25 відсотків та не менше ніж на 1 млн євро за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим НБУ (п. 3 Вимог щодо участі страхових компаній (страховиків) у страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, затверджених розпорядженням Нацкомфінпослуг від 9 жовтня 2012 р. № 1671). Зрозуміло, що дотриматися таких вимог може не кожна страхова компанія. Тому, коло суб'єктів, які можуть надавати послуги страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є дуже обмеженим. У засобах масової інформації неодноразово повідомлялося про складності при формуванні цієї організації. Зокрема, наголошувалося, що спочатку страхові компанії не могли увійти в ПУЛ, оскільки Нацкомфінпослуг не видавала їм ліцензії, потім у вступі відмовляв ПУЛ («Агροстрахуванню дадуть ...»). На сьогоднішній день, до його складу входять такі члени: 1) ПАТ «Страхова компанія «Брокбізнес»»; 2) ПАТ «Страхова компанія «Страхові гарантії»»; 3) ПАТ «Українська аграрно страхова компанія»»; 4) ПАТ «Страхова компанія «Альфа страхування» (ОС «АСФ»).

Функції, які здійснює ПУЛ, у науковій літературі, з врахуванням їх змісту, розподілено на такі види: комунікативна; професійна; інформаційно-забезпечувальна; контрольна; управлінсько-розпорядча. Комунікативна функція забезпечує взаємодію учасників системи страхування сільськогосподарської продукції з державною

підтримкою з Мінекономрозвитку. Реалізація професійної функції передбачає: а) розроблення програм перестраховування сільськогосподарських ризиків з метою забезпечення гарантій виконання страховиком зобов'язань перед страхувальниками; б) участь у підготовці стандартних страхових продуктів, методичних рекомендацій зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, з врегулювання збитків і проведення експертиз за договорами страхування такої продукції. Завданнями інформаційно-забезпечувальної функції є: а) створення централізованої бази даних із страхування сільськогосподарської продукції; б) ведення обліку укладених договорів страхування за інформацією, наданою страховиками; в) проведення досліджень у сфері аналізу ринку страхування сільськогосподарської продукції, у тому числі необхідних для актуарного розрахунку страхових тарифів. Змістом контрольної функції виступає контроль за дотриманням умов договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою і стандартних методик андеррайтингу, а також урегулювання збитків. Управлінсько-розпорядча функція забезпечує керування фондом покриття катастрофічних ризиків та інвестування накопичених фінансових ресурсів, а також забезпечення таких ризиків у разі виникнення надзвичайних ситуацій (Науково-практичний коментар, 2013: 94–95).

Для забезпечення виконання зобов'язань перед страхувальниками ПУЛ створює страховий фонд покриття катастрофічних ризиків (далі – Страховий фонд). Джерелом його формування є відрахування членів ПУЛу з отриманих страхових премій з цього виду страхування у розмірі, визначеному його Координаційною

радою, але не більше 5 %. Кошти фонду використовуються у разі настання катастрофічних ризиків за рішенням Координаційної ради. У разі настання надзвичайної ситуації, яка набуває масштабів катастрофи, за умови недостатності коштів у Страховому фонді, держава через центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику, надає ПУЛу бюджетну позику (ст. 18 Закону). Порядок надання та використання бюджетної позики затверджено Постановою КМУ від 15 серпня 2012 р. № 841. Бюджетна позика (державна фінансова допомога) виділяється за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету (п. 1 Порядку визнання ризиків у сільському господарстві катастрофічними та надання і використання бюджетної позики (державної фінансової допомоги) у разі їх виникнення).

Слід звернути увагу, що до 2 вересня 2019 р. органом, через який держава надавала вищезгадану позику, виступало Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке наразі реорганізоване на підставі постанови КМУ від 2 вересня 2019 р. № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади». На сьогоднішній день зазначені функції мало б виконувати Мінекономрозвитку. Але, в його положенні, що затверджене постановою КМУ від 20 серпня 2014 р. № 459 (в редакції постанови КМУ від 11 вересня 2019 р. № 838), про це взагалі не йдеться. Таким чином, залишається не зрозумілим, як у подальшому буде функціонувати вказаний механізм.

Враховуючи складність вказаного механізму, а також іноземний досвід правового регулювання аналогічних відносин, вважаємо слушною думку

науковців, які зазначають, що було б доцільно передбачити серед членів ПУЛУ не лише приватних страховиків, але й орган центральної виконавчої влади, що здійснює реалізацію державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, шляхом унесення відповідних змін до п. 7 ст. 16 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» та ст. 13 Закону України «Про страхування» (Горіславська & Ткачук, 2013).

Висновки і перспективи.

Законодавство про саморегулювання у сфері агрострахування знаходиться на початковому етапі становлення. Правовий статус Аграрного страхового пулу як спеціалізованого об'єднання страховиків, які здійснюють страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою потребує удосконалення, з метою дотримання балансу інтересів усіх учасників аграрного ринку. Вказане сприятиме підвищенню гарантій виконання зобов'язань страхових компаній перед сільськогосподарськими товаровиробниками.

Список використаних джерел

1. Агрострахуванню дадуть друге життя. URL: <https://finclub.net/analytics/agrostrahovaniyu-dadut-vtoruyu-zhizn-2.html>.
2. Горіславська І.В. Правові засади здійснення аграрних страхових відносин: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2013. 228 с.
3. Горіславська І., Ткачук М. Правові засади діяльності аграрного страхового пулу. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/841/838>.
4. Клеріні Г.В. Правове регулювання страхування сільськогосподарської продукції з

державною підтримкою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 21 с.

5. Ковальчук Т. Перспективи агрострахування в Україні. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ahrostrakhuvannia/item/12688-perspektyvy-ahrostrakhuvannia-v-ukraini.html>.
6. Науково-практичний коментар Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Харків: Юрайт, 2013. 432 с.
7. ОС «АСФ» URL: <https://opendatabot.ua/c/38454369>.
8. Петренко А. Аграрне страхування: комплексний інструмент управління ризиками. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agrarne-strahuvannya-kompleksniy-instrument-upravlinnya-rizikami.html>.
9. Проект закону «Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки України». URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/proekt-zakonu-ukraini-pro-osnovi-samoregulyuvannya-v-agrarnomu-sektori-ekonomiki-ukraini>.
10. Шолойко А.С. Особливості інфраструктури ринку сільськогосподарського страхування в Україні. Агросвіт. 2017. № 17. С. 20–24.

References

1. Agrostrahuvannyyu dadut druge zhittya [Agricultural insurance will be given a second life]. Available at: <https://finclub.net/analytics/agrostrahovaniyu-dadut-vtoruyu-zhizn-2.html> (in Ukrainian).
2. Gorislavska, I.V. (2013). Pravovi zasadi zdzhnennya agrarnih strahovih vidnosin [Legal bases of realization of agrarian insurance relations]. Kyiv: CP «Komprint», 228 (in Ukrainian).
3. Gorislavska, I. & Tkachuk, M. Pravovi zasadi diyalnosti agrarnogo strahovogo PULu [Legal bases of activity of agrarian insurance PUL]. Available at: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/841/838> (in Ukrainian).

4. Klerini, G.V. (2017). Pravove reguluvannya strahuvannya silskogospodarskoi produkci z derzhavnoyu pidtrimkoyu v Ukraini [Legal regulation of agricultural insurance with state support in Ukraine]. Kharkiv, 21 (in Ukrainian).
5. Kovalchuk, T. Perspektivi agrostrahuvannya v Ukraini. Agrobiznes сьогодні [Prospects for agricultural insurance in Ukraine. Agribusiness today]. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ahrostrakhuvannia/item/12688-perspektyvy-ahrostrakhuvannia-v-ukraini.html> (in Ukrainian).
6. Naukovo-praktichnij komentar Zakonu Ukraini «Pro osoblivosti strahuvannya silskogospodarskoi produkci z derzhavnoyu pidtrimkoyu» [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine «On the peculiarities of insurance of agricultural products with state support»]. Kharkiv: YUrajt, 432 (in Ukrainian).
7. OS «ASF». Available at: <https://opendatobot.ua/c/38454369> (in Ukrainian).
8. Petrenko, A. Agrarne strahuvannya: kompleksnij instrument upravlinnya rizikami [Agricultural insurance: a comprehensive tool for risk management]. Available at: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agrarne-strahuvannya-kompleksnij-instrument-upravlinnya-rizikami.html> (in Ukrainian).
9. Proekt zakonu «Pro osnovi samoreguluvannya v agrarnomu sektori ekonomiki Ukraini» [Draft law «On the basics of self-regulation in the agricultural sector of Ukraine's economy»]. Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/proekt-zakonu-ukraini-pro-osnovi-samoreguluvannya-v-agrarnomu-sektori-ekonomiki-ukraini> (in Ukrainian).
10. Sholajko, A.S. (2017). Osoblivosti infrastrukturi rinku silskogospodarskogo strahuvannya v Ukraini. Agrosvit [Features of the infrastructure of the agricultural insurance market in Ukraine. Agrosvit], 17: 20–24 (in Ukrainian).

O.V. Hafurova & S.I. Marchenko (2020). LEGAL FUNDAMENTALS OF SELF-REGULATORY ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF AGRARIAN INSURANCE. .

Law.Human. Environment, 11(2): 32-39. <https://doi.org/10.31548/law2020.02.004>.

Summary. The article is devoted to the study of the legal basis of the activities of self-regulatory organizations in the field of agrarian insurance in Ukraine. It is determined that stimulating the creation and functioning of self-regulatory organizations in agriculture aims at an optimal combination of market mechanisms and effective regulatory function of the state in the framework of business deregulation and corresponds to the Concept of the State Target Program for Agrarian Sector Development until 2022. The article presents the results of the analysis of the legal regulation of the Agrarian Insurance Pool – the only association of insurers that insure agricultural products with state support. The legal features of the Agrarian Insurance Pool are singled out, the basic principles, functions and features of its legal status are characterized.

Based on the analysis of the legislation and practice of the Agrarian Insurance Pool, attention is focused on the problematic issues of legal regulation of the Agrarian Insurance Pool and suggested ways to improve the legislation of Ukraine in the study area.

Keywords: self-regulatory organizations, agricultural producer, agriculture, agricultural products, Agrarian insurance Pool, agrarian risks, insurance with state support, insurance contract